

O'SMIRLARDA O'Z-O'ZIGA MUNOSABAT MOTIVATSIYASINI O'RGANISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI

Sayfulloeva Aziza G'ulomjonovna
Zarmed universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada o'smirlarda o'z-o'ziga munosabat motivatsiyasini shakllanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillarining nazariy tahlillar bayon qilingan. Shuningdek o'smirlarda o'z-o'ziga munosabat motivatsiyasini o'rganishning psixologik, fiziologik asoslari ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: kreativ tafakkur, ehtiyojlar, motivatsiya, maqsad, psixologik muloqot, qobiliyat, stereotip, guruh, ijtimoiy tasavvur

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИЗУЧЕНИЯ САМО РЕЛЯЦИОННОЙ МОТИВАЦИИ У ПОДРОСТКОВ

Сайфуллаева Азиза Гуломжоновна
Преподаватель университета Зармед

Аннотация: В статье рассматривается само реляционная мотивация у подростков. Описан теоретический анализ социально-психологических факторов, влияющих на его формирование. Также показаны психологические и физиологические основы исследования само реляционной мотивации у подростков.

Ключевые слова: творческое мышление, потребности, мотивация, цель, психологическое общение, способности, стереотип, группа, социальное воображение.

PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE STUDY OF SELF-RELATIONAL MOTIVATION IN ADOLESCENTS

Sayfulloeva Aziza G'ulomjonovna
Zarmed university lecturer

Abstract: The article examines self-relational motivation in adolescents. a theoretical analysis of the socio-psychological factors influencing its formation is described. The psychological and physiological foundations of the study of self-relational motivation in adolescents are also shown.

Key words: creative thinking, needs, motivation, goal, psychological communication, abilities, stereotype, group, social imagination.

Mavzuning dolzarbligi. Psixologik muhofaza qilish muammosi hamisha insoniyat oldida turgan eng dolzarb muammolardan biri bo'lib kelgan. Zero, insonning har jihatdan ijtimoiy taraqqiyoti, shaxs sifatidagi faolligi va o'zini o'zi rivojlantira borishi ko'p jihatdan ushbu jarayonga bog'liqdir.

Alohida ta'kidlash joizki, shaxslar o'zlarining ma'lum doiradagi psixologik imkoniyatlari, yutuqlari, kamchiliklari haqida yetarli ma'lumotga ega bo'lsalar, bu ularning hayotda uchraydigan har qanday muvaffaqiyatsizliklarni osonlik bilan bartaraf etishga, o'z imkoniyatlaridan yanada kengroq foydalana olishga, bir so'z bilan aytganda, o'zlari haqida yanada teran, ijobiy va o'ziga xos ijtimoiy qiymatga ega bo'lgan tasavvurlarning shakllanishiga keng imkoniyatlar yaratadi. O'smirlik davri esa xuddi shunday imkoniyatlar ko'lamini yanada kengaytirish uchun muhim bosqich hisoblanadi. Shu bois mamlakatimizda yoshlar va ularning tarbiyaviy imkoniyatlari alohida qadriyat sifatida tobora yuksaklarga ko'tarilmoqda.

Metodika. O'smirlarda psixologik, fiziologik muhofaza mezonlarining tanlanishi va tadqiq qilinishi asosan psixologik muhofaza haqidagi nazariy-metodologik tushunchalarga tayanadi. Jumladan, har bir mezon ma'lum darajada o'smir shaxsidagi psixologik muhofaza imkoniyatlarining u yoki bu jihatlari ochib berishga xizmat qiladi.

Binobarin, har bir tadqiqotni olib borish, uning natijalarini ilmiy tahlil qilgan holda tegishli

xulosalar qilish uchun shartli ravishda u yoki bu mezonlar qabul qilinadi. Xuddi shu qabul qilingan mezonlar yordamida tadqiqot maqsadi, vazifalari, ilmiy xulosalar ochib beriladi. Shu an'anaga amal qilgan holda olib borilishi lozim bo'lgan tadqiqotimizning ilmiy salohiyatini yaqqolroq ko'rsatish maqsadida o'smirlar uchun xarakterli bo'lgan o'zini o'zi psixologik muhofaza qilish jarayonini ochib beruvchi mezonlarni tanlash va tadqiq qilish uslubi belgilab olinadi.

Tabiiyki, har bir tanlanilgan mezon yoki uslub o'smirlar guruhi uchun xarakterli bo'lgan psixologik muhofaza ko'rsatkichlari dinamikasining u yoki bu jihatini ochib berishga xizmat qiladi. Endi har bir mezonning tanlanishi va tadqiq qilish uslubi xaqidagi mulohazalarni qisqacha bayon etishga o'tamiz:

1. Ko'pgina adabiyotlardan ma'lumki, har qanday psixologik muhofaza ko'rsatkichlarining namoyon etilishi eng avvalo shaxsning hissiy bezovtalik darajasi, asabiylik holatlarining kechishi va bu jarayonga adekvat harakatlarni yo'naltira olish bilan bevosita bog'liqdir. Shu nuqtai nazardan o'smirlardagi psixologik muhofaza ko'rsatkichlarini tahlil qilishning birinchi mezoni sifatida "O'smir bezovtaligi va asabiylik holati" tanlab olindi. Mazkur mezonni aniqlash uslubi Kondashning (1973 yil) ijtimoiy holat bezovtaligi shkalalari talabiga mos ravishda ishlab chiqildi. Ushbu mezon ko'rsatkichlari orqali har bir o'smirlarning maktab hayoti bilan bog'liq bezovtalik darajasi – "a", o'zini o'zi baholash bilan bog'liq bezovtalik darajasi – "b", shaxslararo muloqot bilan bog'liq bezovtalik darajasi – "v" aniqlanadi va tadqiqot talablariga mos ravishda tahlil qilinadi.

2. Psixologik muhofazaning ikkinchi mezoni sifatida tanlangan uslub bu o'zini o'zi hissiy baholash shkalasidir. Mazkur mezon Riks- Uessman shkalasi talablariga mos ravishda tanlandi. Ushbu mezon ko'rsatkichlari orqali o'smirlardagi o'zini o'zi hissiy baholash bilan bog'liq tasavvurlar ko'lamiga baho berish mumkin. Bu tasavvurlarning shakllanishi esa Riks-Uessman shkalasida qayd etilgan asabiylik-xotirjamlik, toliqqanlik-g'ayrat-shijoatlilik, tushkunlik-ko'tarinkilik, ishonchsizlik-o'z-o'ziga ishonch kabi shaxs hissiy holatidagi mazkur sifatning nechog'lik namoyon etilayotganligi bilan bevosita bog'liqdir.

3. Psixologik muhofazaning ko'rsatkichlarini aniqlashning uchinchi mezoni ziddiyatli holatni yengishga bo'lgan individual xulq-atvor motivatsiyasining namoyon etilishidir. Mazkur mezon Tomas testi talablari asosida ishlab chiqilgan bo'lib o'smirlarning ziddiyatli holatdan o'zini muhofaza qiluvchi individual uslubi harakterini aniqlashga va shu asosda o'smirdagi individual yondashuv imkoniyatlarini o'rganishga yordam beradi. Mazkur mezon ko'rsatkichlari Tomas testida qayd etilgan quyidagi 5 ta yo'nalish bo'yicha tahlil qilinadi.

- A) bahs-munozara
- B) hamkorlik
- V) kelishuv (kompromiss)
- G) o'zini chetga olish
- D) o'zini moslashtirish

Tabiiyki, ushbu yo'nalishlarning qaysi biri u yoki bu o'smir uchun xarakterli ekanligiga qarab shu o'smirdagi ziddiyatli vaziyatlarni bartaraf etish yo'llari haqida tegishli ilmiy tavsiyalarni ishlab chiqish mumkin bo'ladi.

4. Psixologik muhofaza ko'rsatkichlarini aniqlashning 4-mezoni shaxsdagi dinamik xususiyatlar (ekstroversiya, introversiya) va uning psixologik muhofaza ko'rsatkichlariga ta'siri darajasini aniqlashni o'z ichiga oladi. Bunda ilmiy psixologiyada ma'lum va mashhur bo'lgan Ayzenk metodikasi asos qilib olinadi. Jumladan, o'smir shaxsi xulq-atvori yoxud faoliyatida yaqqol namoyon bo'luvchi xususiyatlar (ekstroversiya, introversiya, neyrotizm, hissiy beqarorlik, hissiy barqarorlik) psixologik muhofaza imkoniyati sifatida qaraladi. Darhaqiqat, o'smirdagi mavjud dinamik xususiyatlari o'z hissiyot dunyosini jiddiy ravishda jilovlay olish bilan ham belgilanadi. Chunonchi, Diomond ta'limotida bu xususiyat faollik darajasida va ko'p jihatdan his – tuyg'uning ortiq darajada bo'lishi deb qaralsa, G. Ayzenk bu hususiyat ekstroversiya – introvesiya va neyrotizm tushunchalari orqali izohlaydi. V.S. Merlin asarlarining mazmuniga ko'ra shaxs dinamik xususiyatlari yoxud temperamentlarning har bir xususiyati ba'zi sharoitlarda ish faoliyatining samaradorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatsa,

xuddi shu xususiyatning o'zi boshqa sharoitlarda ish faoliyatiga moslashuvni qiyinlashtirib, uning ijtimoiy samaradorligiga bir muncha salbiy ta'sir etishi mumkin. Masalan, diqqatning qo'zg'aluvchanligi bir tomondan yangi sharoitlarda to'g'ri yo'lni tanlab olishni yengillashtirsa, ikkinchi tomondan qo'zg'atuvchilar bular diqqatning chalg'ishiga sabab bo'ladi. Bu esa o'smir shaxsining o'zini o'zi ayrim muvaffaqiyatsizliklardan psixologik muhofaza qilish tizimiga ma'lum darajada ta'sir etmay qolmaydi. Bu ta'sirning "adekvat" yoki "noadekvat"ligini tadqiq qilish juda muhimdir, deb o'ylaymiz.

I-jadval

O'smirlar guruhida o'zini o'zi psixologik muhofaza mezonlarini tizimini tadqiq qilish uslubi

Muxofaza Omili	Muhofaza mezon	Psixologik muhofaza belgisi	Psixologik muhofaza ierarxiyasi
Sotsial vaziyatga bog'liq bezovtalik	Adekvat psixologik himoya (Kondash usuli asosida)	Ijtimoiy me'yoriy faollik Nome'yoriy faollik	1.Mak.hayoti.bilan bog'liq faollik 2.O'zini o'zi baholash bilan bog'liq faollik 3. Shaxslararo muloqot bilan bog'liq faollik
O'zini o'zi hissiy baholash	Me'yoriy hissiy faollik (Riks – Uessman usuli asosida)	O'zini o'zi adekvat boshqarish	1. Xotirjamlik 2.G'ayrat- shijoatlilik 3.Hissiy ko'tarinkilik 4. O'z-o'ziga ishonch
Ziddiyatli holatdan saqlanish	Adekvat xulq-atvor motivatsiyasi (Tomas metodikasi asosida)	Individual uslubni namoyon qila olish	1.Baxs-munozara 2.Hamkorlik 3.Kelishuv (kompromiss) 4.O'zini chetga olish 5.Moslashish
Faoliyat va individual yondashuv mutanosibli	Shaxs dinamik xususiyatlari (Ayzenk uslubi asosida)	Faoliyat va shaxs dinamik xususiyatlari mutanosibli	1.Ekstroversiya 2.Introversiya 3. Neyrotizm

O'smir shaxsida namoyon bo'luvchi har bir individual xususiyat darajasidan (quyi, o'rta, yuqori) kelib chiqib umumiy psixologik muhofaza ko'rsatkichlariga izoh beriladi. Binobarin mazkur mezon ko'rsatkichlarining tanlanishi va tadqiq qilinishi tadqiqotning empirik salohiyatini ochib berishga xizmat qiladi.

Xulosa. Olib borilgan nazariy-ilmiy tahlillar mavzu doirasidagi muammolarni, xususan, o'smirlik davrida o'zini o'zi psixologik muhofaza qilish haqidagi tasavvurlarni nazariy tadqiq qilinishiga bag'ishlangan ishlarning bugungi kunda taqchilligi va shu bilan birga dolzarbligini ko'rsatdi. Dunyodagi ko'plab ilg'or psixologiya namoyandalarining psixologik, fiziologik

muhofazaga oid qarashlari tadqiq qilinganda bu jarayon shaxs ijtimoiylashuvi va rivojlanishi uchun o'rganilishi muhim bo'lgan tadqiqot yo'nalishi ekanligi qayta-qayta ta'kidlanadi.

Ayni paytda, Rossiyadagi olimlar hamda mamlakatimiz olimlari ham aynan shu muammoning ayrim xususiyatlarini yoritishga va tadqiq qilishga o'z e'tiborlarini qaratmoqdalar. Bu boradagi qator izlanishlar va ilmiy mushohadalarning tahlili quyidagi xulosalarni chiqarish imkonini berdi:

1. Umuman, shaxsning o'zini o'zi psixologik muhofaza qilish shakllariga nisbatan tarixda va bugungi kunda turli xil munozarali fikrlar mavjud bo'lib, bu qarashlar turli manbalarda, sharq va g'arb mutafakkirlari ijodida, ilg'or psixologiya vakillarining ilmiy asarlarida asrlar davomida ilmiy sayqal topib kelgan. Ayni paytda, psixologik, fiziologik muhofaza shaxs o'zligini anglashning, o'zini o'zi rivojlantirishning va o'z imkoniyatlariga adekvat baho berishning muhim omili sifatida olimlar e'tiborini tortgan doimiy tadqiqotlar ob'ekti hamda sub'ektiga aylantirilgan.

2. O'smirlar guruhida psixologik, fiziologik muhofaza jarayonini tadqiq qilish bilan bog'liq nazariy-ilmiy manbalarning o'rganilishi psixologik muhofaza omillari haqida batafsilroq mushohadalar yuritish imkonini beradi. Bu imkoniyat esa o'smirlardagi psixologik muhofaza motivatsiyasi va dinamikasini o'rganishni taqozo etadi.

Адабиётлар:

Андреева Г.М. Психология социального познания: Учебное пособие. М., 1997.

Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирования личности. М.: Мысль. 1976.

Баротов Ш.Р. Социально- психологические и научно-практические основы создания психологической службы в Узбекистане: Автореф. дис. ... док. психол. наук. - Тошкент: 1998.

4. Узнадзе Д.Н. Экспериментальные основы психологии установки. – Тбилиси. 1961.- 212 с.

5. Umumiy psixologiya /A.V.Petrovskiy tahriri ostida 3-qayta ishlangan va to'ldirilgan ruscha nashr tarjimasini. –Toshkent : O'qituvchi, 1992. - 512 b.

6. Umumiy psixologiyadan amaliy mashg'ulotlar. A.I.Shcherbakov tahriri ostida- T.:O'qituvchi, 1984.- 336 b.